

“Liberal” Bir Baskı Rejimine Doğru

RUŞEN ÇAKIR
İSKENDER ŞAĞAŞIR

İslami duyarlığın son zamanlarda gözlenen yaygınlaşmasının devletin izlemiş olduğu politikalarla bir ilişkisi olduğu artık biliniyor. Bu ilişki farklı kişi ve gruplarca çeşitli açılardan değerlendirildi. Bu yüzden, burada belli başlı birkaç ögeye değinmekle yetineceğiz:

12 Eylül rejimi bütün askeri müdahaleler gibi bir meşruluk sorunu ile karşı karşıyaydı. Toplumun, yalnızca politik düzeyde askeri rejimin değil, toplumsal ve iktisadi düzeylerde de 24 Ocak kararlarının sonuçlarına razı edilmesi, ancak güçlü bir ideolojik donanım aracılığıyla mümkün olabilirdi. Bu sorunun çözümü için ilk akla gelebilecek seçeneğin, kemalizmin, bu işlevi yerine getirebilmesinin önünde ciddi engeller vardı. Kemalizmin çok farklı bir tarihsel dönemde, çok farklı türden iktisadi politikaları meşrulaştırmak üzere dile getirilmiş olması bir yana, kemalizmi günün koşullarına uyarlayabilecek aydınlarla rejim, günün koşullarında birbirlerine açıkça cephe almış durumdaydılar.

Bu ve benzeri başka gerekçelerden ötürü 12 Eylül rejimi bir ideoloji olarak kemalizmle yetinemezdi. Bu koşullar altında başvurulması en olağan yedek ideoloji, geleneksel İslamiyet'ti. 12 Eylül rejimi tarafından geleneksel İslamiyet'in nasıl kullanılmış olduğu hakkında yeterince yazıldı, çizildi. Ayrıntılandırmaya gerek yok.

Yalnız bu bağlamda özellikle vurgulanması gereken bir nokta var: Geleneksel İslam'a böylesi bir işlev atfedilmesi, hiçbir zaman yönetici kesimlerin tamamı tarafından benimsenmedi. Yukarıda sözünü ettiğimiz, kemalizmi günün koşullarına uyarlama çabası içerisinde olan aydınlar ve onların temsil ettiği sivil bürokrasinin yanı sıra, büyük basının neredeyse tamamı da, bu tercihe sürekli ve kendi içinde tutarlı bir biçimde karşı çıktı. Örneğin bu bağlamda, dışa bağımlı

büyük burjuvazinin taleplerini kollamak ve dile getirmekle ünlü Hürriyet anılabilir.

Ama özellikle vurgulanması gereken ve sık sık gözden kaçırılan ikinci bir nokta daha var: Devlet katında benimsenen bu politikalar, kendi başlarına İslamiyet'in son yıllarda toplum içerisinde yaygınlaşmasını ve yeni bir yaşarlık kazanmasını açıklamaya yetmez. Bunu iddia etmek, temelde tarihsel maddecilikle bağdaşmayacak bir biçimde politikaya abartılı bir önem atfetmek olurdu. Söz konusu olan, birbirinden kısmen bağımsız olarak seyreden iki dinamiğin talep ve tasarılarının geçici bir süre için çakışmasıydı. Nedir 1980'den sonra İslamiyet'in toplum içerisinde yaygınlaşmasını açıklayan dinamik?

Soruyu cevaplandırmayı denemeye, aynı zamanda, politik düzlemde de yer alan (ya da bir vakitler yer almış olan) İslami kadrolardan başlayalım. Bu kadroların “ağızlarının yanmış” olduğu politikadan daha 1980 öncesinde uzaklaşmaya başladığı biliniyor. Bu sürecin en bariz göstergesi, 12 Eylül'den kısa bir süre önce Türkiye'nin en etkin İslami gruplarından, Nakşibendilerin İskender Paşa Cemaati Şeyhi Mehmet Zahid Kotku'nun farklı bir politik tercih yapmaksızın desteğini Erbakan'dan çekmesiydi.

Politik düzlemi terkeden bu ve benzeri kadrolar kendilerini iktisadi, sosyal ve kültürel düzlemlerde varetmenin ve güçlendirmenin yollarını denediler. Örneğin bir yandan iktisadi düzlemde din ve tarikat temelinde yeni patronaj ağları yaratılırken, diğer yandan da kültürel düzlemde Cumhuriyet tarihinde görülmemiş bir rönesans yaşandı.

Kuşkusuz böylesi bir yönelişin benimsenebilmesinde ANAP hükümetinin hatırı sayılır bir payı vardı: Bu iktidar, gerek söylemi, gerekse sınıfsal yapısı bakımından, gelmiş geçmiş iktidarlar içerisinde, İslamcıların kendilerine asıl hasım olarak gördükleri kemalist bürokrasiye en uzak olanıydı. Kilit noktalardaki adamlarının çoğu palazlanmış bir Anadolu sermayesinin çocuklarıydı. Dolayısıyla politika kendilerine gönül rahatlığıyla emanet edilebilirdi.

Ama nasıl devletin politikaları toplumsal bir duyarlık ve

Kısa vadede kuşkusuz daha da önemli olan ikinci bir unsur, politikanın yasaklanmış olmasıydı. Bu yasaklı koşullarda İslamiyet insanlara özerk ve hatta muhalif bir kimlik edinme olanağı sağladı. Örneklemek gerekirse, özellikle kendine ideolojik bir bağlanma arayan gençlik kesimlerinde, yasaklarla sesi kısılmış ve her düzeyde geçirdiği sarsıntılar nedeniyle daha çok kendi derdine düşmüş olan solun karşısında, şiirsel yönü üzerinde yükselen İslam, görülmedik bir biçimde itibar kazandı. Gerçi İslam'ın sunduğu bu muhalefet belli bir anlamda ve özellikle kısa vadede "ucuz" bir muhalefetti.. Bırakalım silah kuşanmayı, sokaklara dökülmeyi, taraf tutmayı ve politik kararlar almayı bile içermiyor. Ama yönelişi yoktan varedemezse, İslamcı kadroların da kendilerini toplumsal düzeyde varetme çabaları İslamiyet'in 80 sonrasında yaygınlaşma sürecini açıklamaya yetmez. Bu çabalar kısmen başarıya ulaşmışsa bu, kendi dışlarındaki bir toplumsal dinamığa seslenebilmelerinden ötürüydü. O halde sorumuzu tekrarlamamız gerekiyor: Nedir 80'den sonra İslamiyet'in toplum içerisinde yaygınlaşmasını açıklayan dinamik?

Bir kere, 80'le birlikte toplumsal muhalefet (ya da biraz daha iddialı bir deyimle "kendinde sol" diyebiliriz) iktisadi, sosyal ve ideolojik bütün düzlemlerde birden büyük bir yenilgiye uğradı. Bu koşullarda geriye muhalefetin kendini ifade edebileceği tek bir düzlem kaldı: Şiiriyle, ritüeliyle, gelenekselliğiyle, İslamiyet'in sunduğu sembolik düzlem.

Türban olayında kamuoyunun ve piyasanın gizli efendilerinin hatırı sayılır rolü oldu.

uzun vadede kendisine verili politik yapılanmaların dışında bir ifade ve hayat alanı yaratmayı başarabildiği ölçüde ciddi olabilecek bir radikalleşme potansiyeli barındırıyor.

İşte yönetici kesimlerin bir fraksiyonunun diğerlerine dört yılı aşkın bir süredir bıkıp usanmadan işaret etmekte oldukları da bu tehlikedir. Bu kesimler geçtiğimiz ay içerisinde türban olayı çevresinde yaşanan olayları da, bu radikalleşme sürecinin şimdiden başlamış olduğunun işareti olarak yorumluyorlar.

Sanırız bu tür yorumların birer manipülasyon olduğunu görmek, uzun boylu teorik çözümlemeler gerektirmiyor. Türban olayı müslüman öğrencilerden ya da kitleden gelen yeni bir talep sonucu olarak ortaya çıkmadı; tepeden inme bir kararla yaratıldı. Aslında burada "tepeden inme" sözünün de bir yanıltıcılığı var; kasdettiğimiz yalnızca Evren gibi, Yök gibi görünür merkezi karar organları değil; olayın oluşumunda kamuoyu ve piyasanın gizli efendilerinin de hatırı sayılır bir rolü oldu.

O halde soruyu şu şekilde sormak anlamlı oluyor: Bu manipülasyonlar hangi kesim ya da kesimlerin iradesini yansıtıyor? Türban meselesinden ötürü gençlerin sokağa dökülmesi kimin işine yarayacak?

**"Türban meselesinden ötürü
gençlerin sokağa dökülmesi kimin işine yarayacak?"
İstanbul-Beyazıt-Ocak 1987.**

Bu sorulara verebileceğimiz cevaplar bu aşamada zorunlu olarak tahmini bir nitelik taşıyor. Bu kayıtlı, en genel düzeyde şunu söyleyebiliriz: Son olaylar, yönetici kesimler içerisinde bir fraksiyonun bir diğerini tasfiye etmesi çabası bağlamında anlam kazanıyor. İlk ağızda akla gelen liberal fraksiyonların bu olaylar sayesinde, örneğin erken bir seçim ya da gizli veya açık askeri bir uyarı sonucunda iktidar olacakları. Burada bir parantez açıp, yönetici kesimin fraksiyonları arasındaki çatışmada Saddam Hüseyin'in suyunun ısınmış olmasının etkilerini de belirtmek gerek. Bugün gizli ya da açık, ordunun İran-Irak Savaşı'ndan hızla ilerleyen İran'ın karşısında tavır almasını isteyen birçok etkin, yerli ya da yabancı güç var. böyle bir müdahalenin, İslam'ın şu anki durumu da hesaba katılırsa yaygın toplum katında kabul görmesi biraz zor. Yalnız, hesapların daima uzun vadeli yapıldığını da unutmamalı.

Öte yandan ANAP ve Özal'ın büyük bir direnme gösterdiği zamanla ortaya çıktı. Meclisdeki "irtica araştırması" önergesinin reddi, Humeyni'ye karşı sert diplomatik çıkışlar yapılmaması, İslamcı'ların politikadaki "emanetçilerinin" kolay teslim olmayacağını gösteriyor. Yine de terazinin ağır basan tarafında liberallerin olduğu da muhakkak. Gelecekteki liberal bir iktidarın bürünebileceği çeşitli kılıflar olabilir. Şu anda en olası görüneni bir DYP iktidarı ya da yalnızca liberal kanadına indirgenmiş bir ANAP ile DYP arasında bir koalisyon, Ancak hangi kılıf içerisinde görünürse görünsün sözkonusu liberal kanadın liberalizminin de sözde kalacağı ve "Ortadoğulu" olacağı muhakkak. Bu batıcı liberalizmin alabileceği biçim hakkında bir ipucu edinmek için, Saddam Hüseyin'in Irak'taki iktidarı incelenebilir.

Ancak bizi bu bağlamda asıl ilgilendiren, sözkonusu "liberal" iktidarın alacağı biçimden çok, olası sonuçları: Böylesi bir iktidarın en önemli sorunu, toplumu kendisi için hazırlanan sefaletle razı edecek, denetlenmesini mümkün kılacak bir ideolojiden yoksun oluşu olacaktır. Bundan ötürü, kısa vadede liberal bir iktidarın baskı aygıtlarından daha da fazla yararlanması beklenebilir. Kuşkusuz, bu temsili demokrasinin sınırlarının nisbeten genişletilmesi ile telafi edil-

meye çalışılacaktır. Bu "demokratik" açılım"ın en önemli işlevlerinden biri, şu an düzen karşıtı değilse de, düzen dışı bir muhalefe dönüşme tehlikesinden korkulan İslamcılığın resmi politika içine çekilerek içerilmesi ve eritilmesi olacaktır. Geçtiğimiz ay içerisinde kritik bir noktada Erbakan'ın zuhur etmesi ve söyledikleri bu yöndeki bir gelişmenin ilk habercisi olabilir.

Müslümanlar, kapitalizmi aşmak için İslamcılığın örmekte olduğu baskı rejimine razı olmak gerekmediğine ikna edilmeli.

Söyle ki, Erbakan, müslümanların artık emanetçi ANAP'ın da kendilerini yalnız bıraktığına inanmaya başladıkları bir sırada ortaya çıktı. Erbakan'ın hesapları müslümanların kendi politikalarını kendileri yapma anlayışına yeniden dönme-leri üzerine kurulu. Böyle bir durumda akla ilk kendisinin geleceğine inanıyor, unutkanlar için de şatafatlı hatırlatma gösterileri yapıyor. Ne var ki etkin İslami cemaatlerden Nurcu'ların büyük çoğunluğu ne zamandır DYP'nin yanında yer alıyor ve bundan vazgeçececeği de hiç benzemiyor. Süleymanlılar ise öteden beri İslamcı değil ama sağ ve iktidara yakın partileri destekliyor. Bir de bunlara "Anti-parti" kadrolar da eklenince, Erbakan'a yalnızca Nakşibendilere, Kadirilere ve irili ufaklı diğer tarikatlar ile tarikat dışı gruplara ulaşmak kalıyor. Yani geçmişte olduğu gibi yüzde on civarında bir oy potansiyali.

İslamcılığın bu şekilde resmi politika içinde eritilmesinin İslamcı hareket(ler) üzerindeki etkileri ne olacaktır? Bir kere son zamanlarda geleneksel müslüman kitle içerisinde giderek daha geniş bir okur kitlesine ulaşma olanağı bulan müslüman aydınların yeniden etkisizleşmesi beklenebilir. İkinci bu süreç içerisinde radikalleşen gençleri, İslamcılığın resmi politika ile bütünleşmesi ile marjinalleşecek ve yeni operasyonların ilk kurbanları olacaklardır. Ama en önemlisi, resmi politikanın verili yapılanması içerisinde kendini ifade edemeyen anti-kapitalist muhalefet bir kez daha dilsiz ve örgütsüz kalacaktır.

İslamcılığın bu şekilde resmi politika içerisinde eritilmesinin İslamcı hareket(ler) üzerindeki etkileri ne olacaktır? Bir kere son zamanlarda geleneksel müslüman kitle içerisinde giderek daha geniş bir okur kitlesine ulaşma olanağı bulan müslüman aydınların yeniden etkisizleşmesi beklenebilir. İkinci, bu süreç içerisinde radikalleşen gençler, İslamcılığın resmi politika ile bütünleşmesi ile marjinalleşecek ve yeni operasyonların ilk kurbanları olacaklardır. Ama en önemlisi resmi politikanın verili yapılanması içerisinde kendini ifade edemeyen anti-kapitalist muhalefet bir kez daha dilsiz ve örgütsüz kalacaktır.

Bu koşullar altında sosyalistler ne umabilir? Ne yapabilir? Ne yapmalılar?

Bu sorulara cevap vermeden önce, sosyalist kadroların kendi tarihlerinden devralmış oldukları zaatlardan birine, kısaca da olsa değinmekte yarar var.

1980 öncesinde Türkiye'deki sosyalistler ideolojik mücadeleyi, ağırlıklı olarak sol içi iktidarın ve hatta devlet katındaki iktidarın bir aracı olarak görmüşlerdi. Bunun bir so-

nucu, sosyalistlerin kitleye yönelik çalışmaları sırasında, örgütsel başarılarını ideolojik bir hegemonyaya tercüme edememeleri, daha da kötüsü resmi ideoloji ile aralarına yeterli bir mesafe koyamamaları, hatta kimi zaman resmi ideolojinin söz söyleme biçimlerini dahi benimsemeleri oldu. Oysa resmi ideolojinin insanlara seslenme biçimi, daha baştan herhangi bir ideolojik tartışmanın önkoşullarını ortadan kaldırmaya yöneliktir; yalnızca ne'lerin kimler tarafından söylenebileceğini, kimlerin hangi sözlerinin geçerli ve meşru sayılacağını tesbit etmekle, tartışılabilir konu ve seçeneklerin alanını daraltmakla kalmaz, aynı zamanda kendisini taraflarüstü bir otorite konumuna yerleştirmeye de özen gösterir.

Şu anda yöneticilerimiz bu taraflarüstü otorite konumuna yerleştirilecek olan ideolojinin hangisi olması gerektiğini tartışıyorlar. Sosyalistlerin öncelikle yapması gereken, bu tartışmada yermekten özenle kaçınmak ve resmi ideolojilerin taraflarüstü yanılmasına öykünmediklerini net bir şekilde ifade etmektir.

Hedefimiz nüfusunun % 90'ından fazlasının müslüman olduğu Türkiye halkını, kapitalizmin dehşetini aşmanın, ille de İslamcılığın örmekte olduğu geleneksel baskı rejimine razı olmayı gerektirmediğine ikna etmek. Ancak bunun yolu iktidarını hedeflediğimiz halkın katılımını daha baştan dışlayan resmi ideoloji ve aygıtların dolayımından değil, şu anda bu halkın sözcüsü olma iddiasıyla ortaya çıkan İslamcılığın meşruiyetini kabul edip onlarla doğrudan tartışmaya girmekten, onların çelişkilerini ve kurtarıcılık ve bütünsellik iddialarının ardında yatan kısmi çıkarları açığa çıkarmaktan geçer.

